

6 Νοεμβρίου 2014

Ο υπερβατικός Ντοστογιέφσκι στα ονειροπολήματα της Πετρούπολης

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Η πραγματικότητα περιέχει για το μεγάλο Ρώσο συγγραφέα το δικό της είδος φανταστικής παραδοξότητας. Οι χαρακτήρες του Ντοστογιέφσκι γίνονται «φανταστικοί» όχι εξ αιτίας κάποιων κωμικών στρεβλώσεων που τους δόθηκαν έμμεσα μέσα από την οπτική του χιούμορ του Γκόγκολ, αλλά μέσα από την απρόσμενη λεπτότητα των συναισθημάτων και των αποκρίσεών τους. Εδώ, λοιπόν, βρίσκεται η λογοτεχνική αφετηρία του - το πάθος του για τον ρομαντισμό, η στροφή στον Γκόγκολ.

Ήταν σπάνιο να εμφανίζεται τεύχος του περιοδικού Εποχή χωρίς ένα από τα άρθρα του Ντοστογιέφσκι ή χωρίς ένα κομμάτι ενός από τα έργα του που βρισκόταν σε εξέλιξη, ενώ η παρουσία του ήταν επίσης συνεχώς αισθητή με την μορφή εισαγωγών σε μεταφράσεις, καθώς και εκδοτικά σημειώματα που συνόδευαν άρθρα άλλων αρθρογράφων. Ενδιαφερόμενος προφανώς για την εντύπωση που θα προκαλούσε το πρώτο τεύχος του περιοδικού, ο Ντοστογιέφσκι ξαναέγραψε σχεδόν από την αρχή ένα άρθρο που αρχικά είχε ανατεθεί στον ποιητή D. D. Minaev [1835-1889]. Το αποτέλεσμα ήταν η επιφυλλίδα «Ονειροπολήματα της Πετρούπολης σε στίχους και πρόζα», ένα μοναδικό μείγμα της πεζογραφίας του Ντοστογιέφσκι με

τους στίχους του Minaev.

Το κομμάτι αυτό έχει αναγνωριστεί ως έργο σπάνιας αυτοβιογραφικής αξίας, καθώς περιέχει μία πολύτιμη αναφορά στον τρόπο με τον οποίο ο Ντοστογιέφσκι έβλεπε την εξέλιξη της ίδιας του της λογοτεχνικής ωρίμανσης από τις μέρες του πρώιμου ρομαντισμού του έως την ανακάλυψη του θέματος του πρώτου του μυθιστορήματος. Ένας άμεσος στόχος της επιφυλλίδας ήταν σίγουρα να επανασυστηθεί στο ρωσικό αναγνωστικό κοινό μέσω αυτού του ζωντανού βιογραφικού σημειώματος του λογοτεχνικού του παρελθόντος, αλλά όταν επιστρέφει στο παρόν, βλέπουμε φευγαλέα τις αλλαγές που είναι ήδη αμυδρώς διακριτές στην καλλιτεχνική του άποψη. Στο αποκαλυπτικό κείμενο που έχει γίνει γνωστό ως «το όραμα στον Νέβα», ο συγγραφέας υπενθυμίζει πως στην αρχή της καριέρας του είχε κάποτε περπατήσει σε μία γέφυρα πάνω από τον Νέβα κατά την διάρκεια μιας πολύ κρύας χειμωνιάτικης μέρας, κοιτάζοντας την παγωμένη έκταση που λαμπύριζε και άστραφτε κάτω από τις ακτίνες του ήλιου που βασίλευε «έτσι ώστε έμοιαζε σαν ... μία νέα πόλη να γεννιόταν στον αέρα»:

«Όλος εκείνος ο κόσμος, με όλους του τους κατοίκους, δυνατούς και αδύναμους, με όλες του τις κατοικίες, τα καταφύγια των φτωχών, η τα χρυσά παλάτια για την άνεση των δυνατών αυτού του κόσμου, έμοιαζε να έπαιρνε εκείνη την ώρα του λυκόφωτος την φανταστική όψη μιας παραμυθένιας χώρας, σαν ένα όνειρο το οποίο με την σειρά του θα εξαφανιζόταν και θα χανόταν στον σκούρο μπλε ουρανό... Κατάλαβα εκείνη την στιγμή κάτι το οποίο μέχρι τότε υπήρχε μέσα μου και με αναστάτωνε, αλλά που δεν μπορούσα μέχρι τότε να ερμηνεύσω... Υποθέτω ότι η ύπαρξή μου ξεκίνησε εκείνη την στιγμή...»

Ο Ντοστογιέφσκι αποδίδει ιδιαίτερη σημασία σ' αυτήν την μεταμόρφωση της μεγαλοπρεπούς πόλης του Μεγάλου Πέτρου σε μία φαντασμαγορία που εξαϋλωνόταν σιγά σιγά, κάτι το οποίο θα μπορούσε να ήταν ένα όραμα. Και αυτή η ένωση του φανταστικού με το πραγματικό, παραδέχεται, αποτέλεσε την αρχή της αυτοανακάλυψής του ως καλλιτέχνη.

Χρησιμοποιώντας λογοτεχνικές εικόνες, και εξακολουθώντας να μιλάει με την φανταστική μεταμφίεση του συγγραφέα επιφυλλίδων, ανακαλεί πως ήταν κάποτε δέσμιος ρομαντικών επιρροών (Schiller, Hoffmann, Scott), πράγμα το οποίο είχε δώσει φτερά στην φαντασία του και τον ανύψωσε πολύ πιο ψηλά από οτιδήποτε βρισκόταν κοντά του και γύρω του. Χωρίς να καταδέχεται να ρίξει έστω και μία ματιά στον κόσμο γύρω του, επιθύμησε να ζήσει «με όλη την καρδιά και την ψυχή του μέσα σ' εκείνα τα χρυσά και παθιασμένα όνειρα που δημιουργεί το όπιο». Μα τότε, η αποκαλυπτική επίδραση του οράματος τον έκανε να συνειδητοποιήσει την ύπαρξη όλων εκείνων των ανθρώπων που μόλις και μετά βίας είχε προσέξει

προηγούμενως, «όλες εκείνες τις περίεργες, απίστευτες φιγούρες τις εντελώς συνηθισμένες, τιμητικών συμβούλων [υπαλλήλων γραφείου κατώτερης βαθμίδας]. Καθώς εμφανίζονταν μπροστά του, έμοιαζαν όλοι σαν μαριονέτες που κινούνταν με σκοινιά και πίσω από αυτές ο αριστοτέχνης κύριός τους (ο Γκόγκολ), γελώντας θορυβωδώς ο ίδιος και προκαλώντας όλο τον κόσμο να γελάσει κι αυτός.

Αλλά ο Ντοστογιέφσκι, αισθανόμενος νέος, δεν ήθελε, όπως ο αριστοτέχνης της διάνοιας, να γελάσει με όλα τα ταπεινά πλάσματα που βρίσκονταν γύρω του·αντιθέτως, εφηύρε μία άλλη ιστορία γι' αυτά που «έσχιζαν βαθιά την καρδιά μου». Αυτή η ιστορία, βεβαίως, ήταν η συναισθηματική ιστορία «Οι Φτωχοί».

Οι χαρακτήρες του Ντοστογιέφσκι έγιναν «φανταστικοί» όχι εξ αιτίας των κωμικών στρεβλώσεων που τους δόθηκαν έμμεσα μέσα από την οπτική του χιούμορ του Γκόγκολ, αλλά μέσα από την απρόσμενη λεπτότητα των συναισθημάτων και των αποκρίσεών τους. Εδώ, λοιπόν, βρίσκεται η λογοτεχνική αφετηρία του – το πάθος του για τον ρομαντισμό, η στροφή στον Γκόγκολ, η συνειδητοποίηση ότι και η πραγματικότητα περιείχε το δικό της είδος φανταστικής παραδοξότητας.

Η ονειροπόληση στον Νέβα αποτελεί μία διεισδυτική ματιά στην προ-σιβηρική λογοτεχνική ανάπτυξη του Ντοστογιέφσκι, και επιμένει πως το ίδιο όραμα, ακόμα και σε κάπως διαφορετικές μορφές, εξακολούθησε, από εκείνη την στιγμή και μετά, να δίνει τροφή στην φαντασία του. «Τα όνειρά μου, αν θέλετε, είναι τα ίδια, μα με διαφορετικά πρόσωπα, αν και παλιοί γνώριμοι μερικές φορές μου χτυπούν την πόρτα». Έτσι ο Ντοστογιέφσκι συνεχίζει να βλέπει τον συνηθισμένο κόσμο γύρω του ως γεμάτο με το περίεργο και το αλλόκοτο·στο πλήθος των αγοραστών, κατά τις ημέρες των Χριστουγέννων, που περπατούν στους δρόμους της Πετρούπολης, βλέπει ξαφνικά:

«Ακριβώς μπροστά μου ... κάποια μορφή, όχι αληθινή αλλά φανταστική. Βλέπετε, δεν είμαι κατά κανένα τρόπο ικανός να αποβάλω μία νοοτροπία που παραδίνεται στο φανταστικό. Ήδη στην δεκαετία του 1840 με αποκαλούσαν φαντασιόπληκτο και με κορόϊδευαν γι' αυτό. Τότε, ωστόσο, δεν κρύφτηκα. Τώρα, είναι κατανοητό – γκρίζα μαλλιά, η εμπειρία της ζωής, κ.α.- και παρά τούτα παραμένω οπαδός της φαντασίας».

Αυτά τα λόγια είναι μία καθυστερημένη απάντηση στην κριτική του Μπελίνσκι στον Διπλό άνθρωπο το 1846, και μία περιφρονητική παραδοχή της άρνησης του Ντοστογιέφσκι να εγκαταλείψει τον δικό του ιδιαίτερο τρόπο να αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα·αλλά εδώ ο Ντοστογιέφσκι κάνει κάτι παραπάνω από το να υπερασπίζεται το παρελθόν του. Ως ένας δημιουργός φανταστικών ιστοριών, ως

«μύστης» και «ιδεαλιστής», βλέπει, επίσης, «άλλα πρόσωπα» που έχουν αρχίσει να ενεργούν ανάμεσα στις παλιές του γνωριμίες. Ένα από αυτά είναι εκείνο ενός φτωχού εξαθλιωμένου υπαλλήλου, εντελώς υποταγμένου και ηττημένου από την ζωή, τόσο πράο και αδύναμο που ούτε καν γυρίζει το κεφάλι του όταν μαστιγώνεται από το καμτσίκι ενός αμαξά στην κεντρική λεωφόρο της πόλης της Αγίας Πετρούπολης κατά μήκος της αριστερής όχθης του Νέβα (Λεωφόρος Νέφσκυ). Αλλά μία μέρα σπάει ξαφνικά την σιωπή του για να ομολογήσει – πράγμα εντελώς αδιανόητο! Ότι στην πραγματικότητα είναι ο Γκαριμπάλντι, ο διαβόητος ληστής και «καταστροφέας της φυσικής τάξης πραγμάτων».

Οι ρωσικές εφημερίδες και περιοδικά, συμπεριλαμβανομένης και της Εποχής, ήταν εκείνες τις ημέρες γεμάτα από ιστορίες σχετικά με τον ηρωικό αγώνα του Γκαριμπάλντι για την ανεξαρτησία της Ιταλίας έναντι της Αυστρίας, και ο Ιταλός πατριώτης είχε γίνει ο αγαπημένος του προοδευτικού Τύπου. Όπως ο Ποπρίτσιν στο Ημερολόγιο ενός Τρελού του Γκόγκολ (ο Ντοστογιέφσκι κάνει ο ίδιος την σύγκριση), ο οποίος κατέληξε σ' ένα φρενοκομείο πιστεύοντας ότι ήταν ο βασιλιάς της Ισπανίας, αφού διάβασε στις εφημερίδες ότι υπήρχε κενή θέση στον θρόνο, έτσι και ο υπάλληλος του Ντοστογιέφσκι αποκτά την εμμονή ότι αυτός και ο μεγάλος επαναστάτης Γκαριμπάλντι είναι ένα και το αυτό πρόσωπο.

Το να φανταστεί τέτοιες κρυφές επαναστατικές επιθυμίες να σιγοβράζουν στο στήθος του πιο ταπεινού και πιο παραδομένου τιμητικού συμβούλου είναι, βεβαίως, η αποκορύφωση του «φανταστικού». «Και όταν είδα αυτό το όνειρο», παραδέχεται ο Ντοστογιέφσκι, «άρχισα να γελάω με τον εαυτό μου και την εκκεντρικότητα του ονείρου μου». Όμως, το όνειρο αποδείχτηκε «αληθινό» -η τουλάχιστον επιβεβαιώθηκε ως μία πιθανότητα μέσα από μία ιστορία σε μία εφημερίδα για έναν παρόμοιο υπάλληλο που ζούσε σε μεγάλη φτώχεια, και ο οποίος βρέθηκε μετά τον θάνατό του να αξίζει μισό εκατομμύριο ρούβλια. Ήταν να γίνει αυτοψία στο πτώμα, αλλά «μου φαίνεται ότι καμμία αυτοψία δεν θα ρίξει φως σε μυστήρια όπως αυτό». Το «συνηθισμένο» δείχνει για άλλη μία φορά να περιέχει τις πιο ακραίες πιθανότητες και τα πιο περίπλοκα ψυχολογικά αινίγματα.